

१०७
७

अथ

107
7

ग्रन्थनाम
कर्तृनाम
विषयः

“विश्वादर्शः”
कविकान्तसरस्वती,
धर्मशास्त्रम्
VishwaDarsha.

५२१

१०७

अथ
विश्वामित्रः

१०७
७

१०५

१०७

कविप्रसादस्वामीपुत्रः

विश्वदीर्घः
१ नम

॥ श्रीमन्महागणपतये नमः ॥ अथ प्रायश्चित्तध्यायः ॥ वदेत मंदिरे शंकरासुरवर्णिममूरि मूर्जितं रामं ॥ यस्य स्मर
णमन्त्रं शेषप्रायश्चित्तं च लज्जयति ॥ १ ॥ काठे स्थितं द्वितीये कुसितभर्तुः फलं तमिस्त्रिदि ॥ यत्र त्रिरसनं दक्षं ह्येव
स्थितं तीर्थे स्मिन् ॥ २ ॥ अत्र हि महापातकं प्रभृतयः ॥ तमिस्त्रिदि ह्येवं कुंचमहा निरयशात्मली ॥ शिरवकमलं शतमृत्तिव
कालसूत्रं ॥ संयातुं लोहितो देवस विषसंप्रतापनं ॥ महानिरये काकोलसंजीवनमहापथं ॥ अवीचिगंधतारिप्रस्रं कुंभी
पाकं तथैव ॥ असिपत्रवनं ये वृतापूतं ये कीर्तिशकं ॥ इत्यादि नरका नृप्राप्य शहापि स्वकर्मशेषवशात् कुसितयोनि
यस्युरितियुक्तं द्वितीये ॥ तत्र प्रह्लादावैष्णवादिभिरुपसृक्तं रोडुवरगोजा विपक्षिपुसंभयपुनः कुक्षीक्षय
शिगीत्यात् ॥ सुरापस्तु रवरपुष्कसंवेन क्रिमिकोटपतंगविडो जिपक्षिपुभूत्या पुनः वयावदंतः स्यात् ॥ स्वर्णहारी
तु क्रिमिकोटपतंगो लूकाहिसरटजलचरेषु भूत्वा पुनः कुक्षीस्यात् ॥ गुह्यतल्यी तु तल्लगुल्लमलना दंष्ट्रिव्यादव्या

राम

१

विश्वादर्शः

२

मभिमतं लघु कांदादितः ॥ १ ॥ अस्यार्थः ॥ प्रथमं तावत्कालिपापे निविधस्य न री न भक्षणो दोषस्यतिरहस्ये पिसर्वत्र
प्रायश्चित्तं भण्यते ॥ ततो महति पातके अहत्यादौ ॥ अतिपूर्वे अतिपातके अस्मवधप्रयत्नादौ ॥ ततः केवलपातके गुर्वधि
क्षपादौ ॥ अथोपपूर्वे उपपातके गोवधादौ ॥ अत्र ह्यतल्लघुत्वादेव तत्तत्तत्तानि नियतप्रायशो द्विगुणं ॥ तत्रेत्यत्र श्लोकेन
योज्यं ॥ शेषस्य ह्यल्लघुलक्षणमाह ॥ विशेषपादलघुत्वादिभिः सत्रिभ्योऽस्याः कायलघुः करपरि
मितस्तु कयाति लघुः स एव ॥ तत्राक्षीराज्यवा भिक्षित्सुषु निरुशनात्तस्य लघुत्वात् ॥ अतुर्थे रय्यातः लघुत्वात् लघुस्त्वय मिहस्यसे
वैकविंशत्यहोभिः ॥ २ ॥ अस्यार्थः ॥ प्रथमे तिथौ वैक भक्ते नैव ॥ एकवारो रक्षो जनो नैवा द्वितीयो न क्ते नैव ॥ तृतीया
स्त्यपाविते नैव ॥ चतुर्थे तूपवासे नैव वर्तेनि मिहस्यपादलघुः ॥ तत्र क्रमेण पंचदश द्वादश त्रयोविंशतिसंख्याः षड्विंशति

राम
२

राश्या

६। विंशति चतुर्विंशतिसंख्या वाग्रासा आस्यप्रमाणः कुकुटंडसंमितास्फुरिति पादलघुः ॥ दिनदयनकैक भक्तादि
भिरर्धलघु इत्यर्थे संधिः ॥ सच पादलघुः क्रमेणानुलोम्येन वा यथासंभवं कार्यः ॥ प्राजापत्यलघुस्यात् ॥ एक करप
रिमितान्न भुक्त्वा अति लघुस्यात् ॥ शक्तिश्चेदत्रासमात्र भुक्त्वा वा ॥ तथा तिसृषु तिथिषु क्रमेण क्षीराज्यवा भिक्षोर्ध्वेक
त्रिपलैस्त्रिरात्रं हवदुष्णोदवाप्यैश्चतुर्थे तूपवासात् रय्यातो महानूतल्लघुः ॥ एतेष्वमसे सोपवासे सप्त लघुत्वात्
ध्यः लघुत्वात् लघुस्तम् ॥ क्षीरेण वैकविंशतिरात्रं वर्तेन द्वादशरात्रं बोदकेन ॥ पलाशोद्वरा म्विल्वपत्रकुरोदकेः कथि
तैः प्रत्येकं प्रत्यहं पीतेः पलं लघुः ॥ तैस्सुसमैः त्रिरात्रं ते पिपीतेः पलं लघुः ॥ पलाशादिवतुष्कलद्वयैः कथिते क्रमेण मात्र
पीतेः कललघुः ॥ विल्वपत्रे सप्तमी लघुः ॥ आम्लोदके कोतपत्रपुष्पोदकेः सुपत्रपुष्पलघुः ॥ पिष्टोदके दनक्षिप्त्वा वतक्रावुस
स्तु प्रतिदिनं प्रत्येकं मुपयुज्य षष्ठे ह्युपवासात् सोम्यलघुः ॥ प्रत्येकं मेघात्रिरात्राभ्यासे तु लापुरुषलघुः ॥ सातपनं प्रत्या

विः
४
४

कूर्

विश्वादर्शि. ह
३

मौ पूर्वैः पंचगव्यं पिबति कुशजलं चोपवासः परेद्युः पर्याप्ततपुनः सांतपने मथय्य कृष्य सुतप्तमेन ॥ पुनर्वेत्स्या
महासांतपनमनशनादादशाहैः पराकृतं तेनैकं कुर्यात्तल्लिप्यं मुक्ते तु यात्रावंधः ॥ ३ ॥ पूर्वदिने गेमुत्रं गेमुयं क्षीरं दधि
घृतं केमेण ताम्रं च तपीतनीलं लघुगोमं बंधि ॥ अलाभे तु कापिलं वा ॥ अष्टाष्टषेष्टा द्वादशाष्टमाघ संख्यं चतुर्थं शुक्रादक
युक्तं च पात्रां परे यत्पुनरासा सांतपने ॥ परतिथिषु द्रव्यवद्वयमेगोमूत्रं हितं केमेण पीत्वा सप्तमे द्विरुपवासो महत्सांतपनं ॥ प्रत्येकं
त्र्यहो भस्ते षट्त्रयेर्वापवासत्रयीतैः तैरेव प्रत्येकं द्वाहो भस्ते शितसांतपनं ॥ द्वादशोपवासेन परीकृतं ॥ अथ तप्तसुष्ठुभूत
त्रीणि पला मिक्षीरादिषु यथावन्नियमं ॥ अनुक्तेषु तु सर्वप्राणायामानुबन्धं कुर्यात् ॥ कांशपणमाह ॥ दधि द्वासेन मस्ति ॥ तिदि
नं मिह शिरसि डपि उक्ते चोदं सस्यो वापयंत्येकं वदुतयथा चोपवासं कुरुते ॥ वृत्तादिश्च पिडः शतयुगलुतामगमिवा
स्युः कथं विशोत्सा पुनं द्वविद्यं त्रिषणैर्वैमपि च नानमंगं प्रतेषु ॥ ४ ॥ अस्यार्थः ॥ शुक्रं प्रतिपदा मारभ्य चंद्रावसति

राम
३

प्रकूरकर्मिषु भूलादुश्चर्मस्यात् ॥ तत्संयोगी तु तत्र कुयोनिः स्यात् ॥ तथा अत्र हारी अजोर्लो नृणात् ॥ अनुनुमाता ध्यायी
पुस्तकहर्ता च मूकः ॥ धान्यमिश्रकोतिरिक्तांगः ॥ परस्य दोषवक्तुर्गंधनासिकः ॥ असह्योषवक्तुर्गंधवक्त्रः ॥ परदा
रहर्ता तु अस्त्रसहर्ता परणो विजले प्रंक्षसाक्षसः ॥ तत्र शाकाहर्ता मधुकर्ता ॥ सुगंधहारी चुंबधरी ॥ धान्यहर्ता आरुः
फलहारी कपिः ॥ जलहारी जलकुटुः ॥ शीरहारी काकाः ॥ मधुहारी दंशः ॥ मांसहर्ता गृध्रः ॥ गोहर्ता गोधा ॥ अग्नि
हारी वक्रः ॥ वस्त्रहारी भवेत्कुशी ॥ रसहारी श्वः ॥ देव आह्वय कोशकः ॥ सुबालिलवाक् ॥ गरुडग्रीवावुन्मथो ॥ एतं प्रा
कोश परमरी ॥ शयनहर्ता क्षेपणकः ॥ दीपहर्ता घूकः ॥ इतियोगी श्वराक्षतकर्म विपाकवर्णनी ॥ तत्रानामफलापाके
षु पंचधा विभक्तेषु यत्प्रायश्चित्तं तत्प्रकारं तावन्निरूपयन्माह ॥ प्रायश्चित्तं प्रकीर्णं प्रथममथ महत्कृत्यं ते पातके स्मि
न्प्रख्याते चातिहरेरहसि च सकले केवले चोपपूर्वे ॥ तत्तस्यापेयस्यातदपि भवति तत्संगिषु प्रायशो स्मिन्

विश्वदर्श

४

दि

नं रुद्रां दायणं व्रतं वपनपूर्वयाहं। अमुदयार्थं चेन्न। विद्वदिप्रवृत्तौ तु महापातके वपनं गोवर्धेपि। सर्वत्र च
श्रावणं हिंसादिदक्षिणम्। अत्रत्यनुक्तपापे लक्ष्मिस्तु त्रिः। रुद्रातिहृष्टायां प्रजापत्ये धृष्टतमेन वा। तत्र श
क्त्या शक्तिज्ञानाज्ञानातु हृष्टादिभिर्व्यवस्था उक्तं प्रायश्चित्तेषुपि प्राजापत्यादियोग्यं। द्वादशाष्टवतेषुपि पष्ट्याधिकं रुद्रा त
त्रये। एवं षड्विंशकादाहृत्य। अन्यदाह। सप्ताहं चेत्पि चोस्तनमरिह मयत्रोस्तथा दौतये के कुर्यात्रोप
वासा न्यदि भवति तदा मासो मायनंततः। इत्ययमर्थः। यदा गोस्तनास तिसप्ताहं चतुस्त्रिंशे संख्यानुक्रमेण
लोपवासत्रयं कुर्यात्तदा मासि विनाधिके तद्वर्तमाने नारख्ये स्यादिति। प्रतिनिधीन प्रत्याह। देव्यास्त्रिंशत्सहस्रं
जलधिगतं नदीस्नानमन्योन्यतुल्यं चां दं रुद्रत्रयं वा प्रतिनिधिषु परं चो धमेवे चतुष्टयं। ५। तु द्वे स्वेव। ह्यष्टोयुतं
तु गायत्र्या द्वादशश्रां प्रभोजनं। तिलहोम सहस्रं च सममेतच्चतुष्टयं। उपवासस्तु गायत्र्या सहस्रं विप्रभोजनं। प्रा

राम
४

५।

स

णायामादशद्वौ वसममेतच्चतुष्टयं। धेनुनिर्घृतदधे प्राणायामशतद्वयं। उपवासश्च छेदसममेतच्चतुष्टयमिति संग
लक्ष्म्यादि वर्णनं। इदानीं क्रमप्राप्तं प्रकीर्णं प्रायश्चित्तमाह। स्पृष्टो हस्ते तरंगे श्वस्वरनमलस्त्वयादिभिस्तत्र ना
भिरुर्ध्वं स्नायादधस्तात् वमनमुपरि च स्वस्वये धस्तु र्ध्वं स्नानाहस्तार्द्धिं छुवाद्यु विरधसपिबन्पादलक्ष्म्यात्थात्वेन च म्ये
स्वोर्ध्वं स्नायादिपि कृतं तदा यष्टदेवी सहस्रात्। द्वादशार्थः। यस्तु हस्तयतिरिक्ता गेव कुर्यात्प्रां नरत्नलेवी विष्टादिभ्य
रेतः शोणितं स्निहं मरिह मजातवै। आदिशब्दात्तु राम धर्मा सुवायस्यैव सक्तेः तत्र नाभिरुर्ध्वं सचैलं मानं।
द्विद्वेत्तपवासः। नाभिरुर्ध्वं हस्तयो रिवमनोऽप्येः प्रक्षाल्या वमनं। स्वस्वमलं स्निह्य र्ध्वं वस्त्रं प्रक्षालितं तदिष्ट्या
त्। भोजने तु याने मा भिरुर्ध्वं स्नायात्। यस्त्वस्वस्वस्वने पश्चात्तु तैस्तद्विरात्रात् क्रमतश्च यत्रात् अप्या
सश्चेतीह लक्ष्म्यात् रसं पिबन्पादलक्ष्म्यात् महापातकित्परोप्यस्नानं ताभोजनेन च लक्ष्म्यात् इष्टु तिलफलानां ब्रूलसो

विश्वदार्शिकं

५

दि

मव्यतिरिक्तं पिबन् वा गायत्र्या अष्टोत्तरसहस्रात् शुभिरिति सर्वत्र संबध्यते किंच ॥ मूत्रोरो वेदशौचो त्यजपतितर
रादीन् स्पृशेत् सवर्णस्नात्वा देव्याः सहस्रं यदि पिबति तदास्यात्र रात्रौ पवासः ॥ मत्वा पुनः भवेत्सोतपनं मम तितथ्यो
रेवेकरात्रं गोमूत्रेण पिब्यात्सु रात्रि यदि सवर्णं तदा स्नानमात्रं ॥ ७ ॥ अस्यार्थः ॥ मूत्राद्युत्सर्गनिमित्ताशुधौ सया मं
त्यजपतितरवरादीन् असवर्णान् शुचीन् स्पृष्ट्वा गायत्री सहस्रं स्नात्वा जपेत् ॥ पुनश्च शुभं वयेवं ॥ यस्तु मूत्रपुरीषो
त्सर्गशुचिर्मत्यापि बतिसन्निरात्रं ॥ पुनः केवेत्सोतपनं ॥ अमत्यापातने दुष्येयपंचगव्यं करेत् ॥ भोजनं वेदेकरात्रं गोमूत्र
मोवकादाराः स्यात् ॥ अत्रोत्सर्गनिमित्ताशुचिं सादृशमसवर्णं सवर्णं स्पृष्ट्वा स्नात्वा ॥ चांडालदर्शनादिषु प्राशयेते
माहा ॥ चांडालं प्रक्षाल्य च धुवि रथसवितुर्देशनात् यद्विष्यादुच्छेद्योपवासो यदि सहवेचने दोष्यशोषद्वयवाग्वा ॥ अ
त्रोदक्यां त्यजादेः श्रुतिमथ विरतश्चेद्दिशुधौ यमोहासुं केन्नात्वा यदेव्योष्टशतमिह भवेत् साहसतस्तपवासः ॥ ८ ॥ अस्यार्थः ॥

राम

५

य

३

३

३

दिने एकैकया सहस्रं पोर्णमस्यां पंचदशपिंडान् मयूरांडप्रमाणान् शुक्ला पुनरेकैकहासेन चतुर्दशमेकमेव शु
कादेशोपवासो वैवमध्यं चांडायणं ॥ पिपीलिकामध्यं तु छुछातिपिदिचतुर्दशपिंडा एकैकहासेन चतुर्दशमेकः दर्शितप
वासः ॥ पुनरेकैकहापोर्णमस्यां पंचदशेति तिथिसाम्ये ॥ असाय्ये तु ग्रास एधिः हासे विपर्ययः ॥ यदा एकस्मिन् मासि च
वारिशादधिक द्विशतपिंडे यथा कथं वितुदुपयुक्तेस्तवांडायणं ॥ मध्यदिन एव तेनैव षष्ठसंख्या नियमे यतिचांडायणं ॥ दि
वान्तमष्टपिंडैः शिशुचांडायणं ॥ अर्धदिनं यासहासैश्च चांडायणं ॥ अत्रामी नियमाः ॥ शांतिहिंसादिप्रथम फांडोक्ताः
हविष्यहविष्ययोग्यान्त्रिका लंदिका लंका स्नानं भततिलघेतु सकृदेव ॥ वस्त्रं तु रात्रौ देकमेव ॥ जपस्तु सर्वत्र शुध्वक्य
धमपरांतं स्तुतिदीनां ॥ यथाशक्त्या गायत्र्या ॥ आज्यहोममहाव्याहृतभिरष्टोत्तरशतमेकैवा ॥ तांबूलादिजने तथा ॥
आप्यायस्व सतेपयांसि तिहविषोऽमि विर ॥ पिंडानां तु प्रत्येकं मंगुल्यंत्रेण गायत्र्या विमंत्रणं प्राशनाचमनं ॥ एतत्सोतप

धि

४

विश्वादर्शि.

७

शीमेतोन्नयने सोमकृयात् प्राकृते सोमयोगे आधानां प्रयोगे प्रथमकृतो रत के मृतके वादिशङ्खदुहक्यादि हस्तिते भोजने चो
दे ॥ नामकरणे प्राकृतोत्साहं वेसांतपनं ॥ अन्यत्र संस्कारकर्मणि पुंकोपवास इति वक्तुं न शक्यः ॥ ४५ ॥ इति प्रकीर्णकप्रापश्चित्तं ॥
॥ ४६ ॥ अथामहापातके ब्रह्महत्याह ॥ अज्ञानादिप्रहेता वतु भुवि मितं युक्त्या ध्वजीतकपालीयामेवातकपालीसकृतमनुबहन्म
मयससिमुखा मुंडो वास्या अरीकशुविहिनियतः स्नानसंध्यादि कुर्वन्नेतवादादशा इति भवति निमित्तं स्मृतस्तत्र मध्ये
॥ ४७ ॥ अस्यार्थः ॥ यस्तु मत्या विप्रहंति स आ द्वादशा इव न भुवि मूलादिभुक् अशक्तश्चेद्भूमिस्वक मर्यापयन् लोहितमृत्त
उपाजा इतरतः स भिक्षुसमीपे स्यात् ॥ किं भूतः तस्य कपालीसहस्तप्रक्षालितः कपालपाणिस्तदलाभे त्वन्य कपालीकस्य विवेका
लधारी ध्वजीसद्वर्गी मुंडोजटीवा ब्रह्महत्यादिनियतः त्रिष्वक्षयममंत्रकृत् स्नानसंध्यामात्रयुक्त इति ॥ इदं द्वादशा इत्या
शा हेतुरेव ॥ एतच्च प्रातिनिमित्तं कार्यविधिः प्राथमिकादस्माद्वितीये दिगुणं चरेत् इत्यादि स्मृतेः ॥ तत्र अंत मध्ये ॥ ज्ञाता वि

राम
७

चांडालदर्शने ज्योतिर्दर्शनं कार्यं ॥ उच्छिष्टस्येतद्दर्शने तु पवासः ॥ तत्संभाषणेतु द्वादशं ॥ तस्य शीने षड्वात्रंगो मूत्रपवाहा
तौ रगाचाणसजपतिमोदक्यास्तिकार्यर्शने तर्ह्युत्तरार्धे तु स्पृष्टं ॥ हीनं पुंको मिथश्चेत्स्पृशति यदि पुंनिर्भाजने वापि भिक्षुने शो
डेवोपोष्यगैर्भवेत् भवति शुचिरमस्या तु ते भोजने तु ॥ स्पृष्ट्वा स्नानादहीनं भवति शुचिरिह या समनोपवासात् सर्वात्रात्रिरा
त्रात्रिरथ रशने कपको तु देव्याः ॥ ४८ ॥ अस्यार्थः ॥ परस्परं भोजने हीनस्य शुनो वा स्पर्शने भिक्षुने भाजने शोडे वा भोजने
वेदुपोष्यपंचगव्यैः शुचिः ॥ अमस्यात्तेरेव पुंचगव्यैः ॥ मस्यात्तदस्यासे राजापत्यो ॥ भोजने तु मिथः सवर्णस्पर्शने स्नानं ॥
आस्थगतया सादने तु पवासः ॥ सर्वात्रादने त्रिसात्रं ॥ एकपंतो सर्वात्रापि गायत्री शतेन ॥ अभक्ष्या भोज्यादि प्रायश्चित्तमा
ह ॥ अत्राकं विद्वराहेलशुनमपि धिया कुक्कुटं गायमश्वनुकया चोदं पलं दुपतति वैदुरो १ भक्षयेन्मृगं जरं व ॥ अश्वं
न जानतः सांतपनमथ कर्दको स भोज्यान्न भूदस्त्रुधिष्ठाया स पुंको भवति शुचिरधीः सप्त रात्रं यवाग्वा ॥ ४९ ॥ अत्र जी

व

विष्णुः

८

नृकणादीन्क्षेत्रेष्वप्येवमयंविशिवमवतिष्ठेत्सर्वेनदुष्टं॥१५॥अस्यार्थः॥यस्तदिजातिर्मेसुरोपेष्टोपिब्रूतिसादेवस्वागोसं
बन्धि॥राज्यगोमूत्रसुराबुनामन्यतमं कथितंमन्त्रिर्वर्णलिहपानेणपामृतशुध्येत्॥अनन्तरोगागादिनिर्मितवस्त्रंवीरवन्नि
रःकपाज्जादिवर्जंअस्याव्रतंवेरेत्॥पानेतिरकालवमनेत्राक्षं॥कणादीन्पणपाकंवासकंअथपयस्यहंपंचगव्यं॥तालुमा
त्रसंयोगेत्तुं॥यत्तुत्रैमासिकंपुनस्तपनयनंवेद्योधापनोक्तं॥तत्रलघुपराकचाद्यायणंवाहस्यत्कृतं॥अनन्यसाधारणव्या
ध्ययंशानेतिमतोव्यवस्थाप्यं॥परतमस्यसुरास्पृष्टवानशुद्धमितिसेतसकंअकुर्यात्॥पुनस्तपनयनं॥शुद्धेसुराभाजंअबुपाने
खदेमाज्जपेप्राशनेपवासंकुर्यात्॥तत्रैवपर्यापितांबुपानेअहंशेषपुष्पीस्वतंक्षीरंपिबेत्॥अस्यसुराभाजंअबुपानेतेदक्संरात्रिपि
बेत्॥सुरायामूत्रपुरीषयोर्वीसहस्रमत्यागंधाघ्राणेषाणायामत्रयं॥अमत्यागोडीमांधीसुरापानेकृष्टातिरुष्टतप्राशन
पुनस्तपनयनं॥मत्यावेतिपिण्याकसंज्ञांहेवेत्॥अमत्यासुराव्यतिरिक्तंज्ञात्वादिमयंपादोविपश्यतस्तस्यपूर्वेषु

राम

नस्तपनयनं॥मत्यावेतलघुतिरुष्टतप्राशनंवाइंपुनस्तपनयनं॥मुखमात्रप्रवेशेतुपद्मेडंवरविल्वपलाशाकुशोदकंपडा
त्रपिबेत्॥स्तेयंप्रत्याह॥होत्राह्यसुवर्णंस्वकृतमनुवर्तुमुक्तकेशश्चरदंडंदेवाय॥मुसलमसिहतस्तेनशुद्धोमृता संना २
वा॥अशक्तदादशाहंछुकिरपिबन्धनीस्येनतुल्यंसुवर्णंदद्यादविप्रदमगुणिसुवर्णपुत्रानंवाहात्॥१५॥अस्यार्थः॥ ५३
यस्तुप्राप्त्यादिब्राह्म्यसुवर्णंवाइंशमापसमितंमत्याहरतिसमुक्तकेशःआदेवस्त्रस्यैवेमुसलमयोमसंस्तुडं
वासादिरेविप्रतुरासेत्यकर्मशुवत्रपयेत्॥सतुसकंधन्यातुततःमृतेजीवन्याशुध्येत्॥गुप्तश्रोत्रादिविप्रसुवर्णंहेतुः
पादप्रश्नस्यसूत्रंमयादेहेत्॥ताम्ररजतादिसंस्तुसुवर्णपहारेयेवं॥मनसासुवर्णपहारेतुदादशरात्रंवायुभक्षणं॥
अमत्यासुवर्णपहारेतत्सुरापानव्रतं॥दादशाहव्रतंवेरेत्॥महाधनश्चेत्तुल्यंसुवर्णंदद्यात्॥उभयत्राशक्तविप्र
स्यकुटुंबजीवपर्यंतंधनंदद्यात्॥निर्गुणब्राह्मणसुवर्णहरणेनवाह्यंसाक्तं॥शुधाक्षामकुटुंबार्थंतादशसुवर्णपहारेअ

विश्वदर्शि

त्रिलोके ॥ षड्वर्षिकं स्रष्टुं ॥ तथेयात्रादिकं रावुर्यात् ॥ सर्ववेतस्यायश्चित्तं वामिने इव्यंदत्तेव ॥ यदा पहरांतरमतिसेतसोप्य
 कालितदचतुर्थलेमि ॥ तान्मेनयदावस्थानमापस्तपोत्ते ॥ यत्र हि क्षीणमात्रे खर्गपटुप्रायो लोमत्रयं राजसर्पपमात्रे प्राणाय
 मवतुष्टे ॥ गायथ्यसहस्रं नगोपसर्पमात्रे त्रिहोरात्रं तजोपेत् ॥ यवमात्रे तु पवासं दयं ॥ कृत्स्नलोमात्रे सातपतं ॥ माषमात्रे
 मसत्रयंगोमूत्रं यावकाहारः स्यात् ॥ नूनसुवर्णेतु संवत्सरयावकं मिषिषट्त्रिरामते ॥ गाधाकणशकार्धे आशतद्वज्रतहुर
 एचांड ॥ असहस्रांशत्रिगुण ॥ उधेतु सुवर्णं सत्यसमं ॥ पुरुतल्पगं प्रसादा ॥ गलाद्वानहीना न्युत्तरमतिरलं द्वादशांशं सुधु
 शानी चेदायसस्या क्षिरिसमशयने तस्य दारुमूत्रं ॥ लिंगं वेत्स्युगं तस्य पादशि वमृतो न्यतद्वयो मातर्गतु येशस्यासे मतिरिमय कि
 रिवति मृतिर्नेवैरेतद्युते प्राक् ॥ १६ ॥ अस्यार्थः ॥ यस्मै मया पितुर्भायां अहीना असवर्ण उत मां योगधेत् ॥ सोधः शापी जटी एकका
 लं पलं मूला द्वादशं चरेत् ॥ अंसनात्रे नैवेद्यं मयः शयने मुंडितलोमकेशः घृताक्तः स्वकर्मशुचस्ततः हारमूर्त्या तस्यामि

ते

राम
९

अंगवाद्ययुतदशकं जन्मिर्तं हतो वाचोराधे रतिरोगात् ॥ दिजमपि निभृशं तत्र गंगं वा शुचि स्यात् ॥ यदा विप्रस्यस्ति पर
 हतमपहंत्यास्य दाना ॥ कुनिस्यात्स्नानादावाजिमेधावभयपयसि धीमास्तु व होस्व होमात् ॥ १७ ॥ अस्यार्थः ॥ तत्र प्रतमं ध्ये
 चारव्याघ्रादिभिर्हिन्यमाने विप्रं द्वादशांशं वा संप्रसृजति ॥ तत्रिमितं वीहते तैः शुध्येत् ॥ तथा विप्रं गंगा वडुकाले तत्र प्रतमं निमित्तं
 कृत्वा शुचि ॥ यदा विप्रस्य सर्ववोरैः पटुं आहूय समपेगा शुचि ॥ तत्र हतो जावचा वडुक्षतं शुचि ॥ तथा विमेधस्य वा यिष्टं
 मेधस्य वा दशरात्रोपस्तदंतस्य वा सर्वमेधादेरवभृथे स्वकर्मोख्यापनं पूर्वकं स्नाना शुचि ॥ यस्तु धीमात्रं हंता वस्तु लोकि के स्व
 तनु होमा शुचि ॥ तत्र योग ॥ वं ॥ लोमस कौहिमां समे होमजास्वाध्यास्य निमृश्य देवेन लोमत्रयः स्वाहेति एव प्रकारेण
 एमंत्रैरुद्व्याणि सभिरेग्रो विरुद्धाया वा कृशितस्तनुं सिषेत् ॥ सुरापिनं प्ररोह ॥ विप्रार्थिश्चेत्सुरापः सच हिरिवसदु
 शंसारमाज्यं सुरांगो मूत्रं वा बुधो वा कर्तुं शुचि रधीर्यस्तु वा लोदकासा ॥ कुर्यात् द्वादशांशं प्रतमिह वमनेन्यदमम

श्रु

विष्वादिशिः
१०

उदगपिपठनात्संहितायाः शुविः स्यात् ॥ १७ ॥ अस्यार्थः ॥ ते पुनर्बुधं प्रत्यहादिष्वेकेनेव सहस्रं वत्सरस्पर्शोक्तिः भासयुक्तैकया
नशप्यासनभोजे निरंतं संसृज्यते ते वै सन् अहर्होदिजातिः कर्मस्योद्दीयते ॥ याजनाध्यायनयोनि संबंधे कपात्र भोजनेषु ते केना
पिसृज्यः पतति ॥ सतदीयदादशा दं कुयात् ॥ असंश्रितार्थः ॥ यदा याजनाध्यायनयोनि संबंधे संहितादीर्घादिशंग सोपपद्यते संहिता जपनृव सि
धेतिमातिष्ठेत् ॥ अत्र स्पष्टादि शून्ययाजनादिवतुष्टये सति पञ्च भागो नं कार्यः ॥ न पंचाहं मस्यासं ग्रहं हृत् ॥ दादशाहं सांतपने ॥ पक्षुं दश
रात्रं ॥ मासे पराकः ॥ मासत्रये वा ॥ षण्मासे वा ॥ इदं यः ॥ इना दृष्टार्थं हृत् ॥ संसर्गसंसेर्गमस्यावेत्ताहेन ॥ चतुर्थे ॥ पंचमेतत् ॥ यः ॥
इति महापातकानि ॥ १८ ॥ अतिपातक्रियायाश्चिह्नमाह ॥ उद्योगी प्रसूयते नृपमापि वरिजं यः कतुः स्फुरज रक्षां हे सात्रे गोत्रे लोपास
शुचिरविदिते त्रयसंगभेत्तवादात् ॥ गतुर्वीचाये पूर्वो मपि पितृभगिनी मातुलानं स्तुषं कालिगंधिघ्नान्महोदत्सतु ॥ १९ ॥ अत्र सतु ॥ १९ ॥
विष्वादिशो नृत्तमूयः ॥ १८ ॥ अस्यार्थः ॥ यस्तु प्रप्रवधे हतप्रयत्नेः देवा ग्राहन्तस्ते मयागे वर्तमानं क्षत्रं विशं वा

राम
१०

हेति नृत्तमती आह्वयं अत्रिगोत्रजां वा अशालस्त्री पुरुषभेदं त्रयसंगभेत्तवादात् ॥ त्रिषादिभ्यः कं दं अहत्या व्रतं अनृतसाक्षिचा
धे दोगिग्वेषं पि कुयात् ॥ दशत्रियादिगर्भात्रेयावधेक्षत्रादिबधोक्तपादोनमूयः ॥ आचार्यपत्नी तत्सुता मातापितृभगिनी मातुलानी
भगिनी सुता धात्री मत्या गंतुर्नकाहं ॥ अकुर्वतो लिंगं घित्वा नृपसं हन्यात् ॥ विप्रेतुन बोद्धमेव ॥ पूतकं प्रत्याह ॥ अयोक्षोपो
युक्तं ॥ हेतिरपि सुहृदो वेदनिंदापिवेदस्यागोप्यालस्य दोषा धादिभवति तदा अहत्या व्रताधे ॥ द्वाकादेस्तु जप्ति पुन
रपि मति पूर्वजस्त्वस्य सेवास्वोक्तैर्वेदानृतोक्तिः ॥ फुटिलमतिरलं च सुप्रापव्रताधे ॥ १९ ॥ अस्यार्थः ॥ गुरुणां पित्रादी
नोपरात्तातदोषा पिशा यंसुहृन्मातृवर्धनास्तिक्यादेदिनिंदा ॥ अलिख्येन अलसात्सास्त्रध्वनेन बाधीतवेदहीनं कु
वेन प्रहत्या व्रतमूलोक्तिः ॥ अन्यमापि संधायात्मगुल्लुपु विषय असत्यवादिवं कोटिल्यं कुत वनसुप्रापव्रताधे कुया
त् ॥ विप्रसंबध्यश्चरत्तमनुयस्त्राधपु नुहर्त्तु सुवर्णच्यतिरिक्ते निक्षेपहरणं च कुर्वन् सुवर्णस्य व्रताधे कुयात् ॥

विशादशि० सरिबी भायो मुत्तम वर्णक न्यां स्वगोत्रांगेत्तु रेतः सेका हर्षं गुरुतत्पगप्रतार्धं वरेत्तु॥ इहानी मुपपातकान्यनुक्रम्यतेषुऽ
 ११ प्रायश्चित्तमाहात्म्ये भूइसत्रविद्विहीतिरपि कुत भुग्बधुवेदादिहानिर्धन्यादेस्तेयमर्धे ध्ययनमपितथा ध्यापनपरिवृत्य॥
 व्या नस्तिक्यं पारस्यं वत हतिरधमस्त्रोगतिः स्वार्थपाकः स्यात्कन्याहृषणादिर्ये हि भवति तदा प्रायश्चित्तं पुनर्दे॥ २०॥ अस्यार्थः॥ गोः
 शूइस्य अदीक्षितसत्रविशोऽनात्रेयं ध्वजः प्रत्येकमुपपातकं॥ तथा भिषधुवेदपितृसुतत्यागः॥ धान्यकुप्यपशुस्तेयं॥ अ
 र्यक्षिमेवैवे ध्यापनं॥ अर्धपूर्वकं नाध्ययनं॥ नास्तिक्यं परलोकाप्रावाप्तिनिवेशः॥ अतहानिः॥ अन्वहारिणस्त्रीगमनं॥ अर्धः
 मः स्त्रीगमोऽनूदसवर्णद्वारः॥ हीनवर्णः द्वीदरपरिग्रहः॥ कन्याविहारिणमंगुल्यादिनायोनिविदारणं॥ तथापत्नीपुत्रमित्तं
 जगारामविक्रयः॥ हिंसोषधेः॥ स्त्रीभिर्जवनं॥ शूइप्रथो॥ हीनसख्योऽलवणरसाद्योपलप्य विक्रयः॥ कालानुपरीतवे
 चावीकादिशास्त्राभ्यासे॥ अनाश्रमिर्त्वं॥ कृणानपाकरणत्वं॥ ईधनार्थं दुमघटः॥ अयाज्ययाजनं वेत्याकपपातकानि रकुमादि
 शः॥ तेषु प्रायश्चित्तविशेषा उक्ताः चादं पराकंवा॥ मसंपेयः॥ पंचगव्यं वा स्यात्॥ एवं चतुर्कं यथाशक्तिसर्वत्र योज्यमित्यर्थः॥

घो
 राम
 ११

वर्णयोयो मर्षया वास्त्री प्रकृत्या स हस्वपात॥ पद्मोलंगं स्ववर्णं धित्वा जलोत्सिष्टा पृष्टतो पश्यन् कुटिलगतिर्नैर्भ्यां शिदिमृ
 मृतः शुध्येत्॥ जननी विषये तृणात्वापि द्वयोर्द्वौ कयोर्मध्ये अन्यत्र काये॥ शाने तु मुंडितलोमकेशः घृताक्तः पादप्रक्षेपः स्नानं
 गोमयाग्निना दहेत्॥ मस्याभ्यासे चैवं॥ रेतयुतेः प्राक् निवृत्तौ शाने दादशाहं॥ अशाने तृदधौ॥ हीनायां तत्र विषये शाने षडङ्गं अशा
 ने तदधौ॥ यस्तत्रिप्रः व्यभिचारी स वर्णोऽपि तु भाषांगे तस्वेदजपान्वितं चाइत्रयं कुर्यात्॥ मस्यावेत्सो वृत्तरं ब्रह्महव्रतं॥ तत्पुत्रं वा
 द्यं॥ अभ्यासे तु मरणं तिक्मेव॥ वैश्यां तु मत्या गच्छन् षडङ्गं॥ भूइसं च अश्रुप्राजापत्यं॥ अत्र हि कामलतत्र ह्रहः आदिषु अकामल
 थव त्प्रायश्चित्तादिगुणसंहार्यत्वं॥ पापक्षयस्तु मरणं तिक्मेव॥ शरणागतबालस्त्रीयातकं कृतघ्नानां तु प्रायश्चित्तात्पापक्षयं
 न स चैव हर्षेयमिति मन्वादिमतं॥ तस्मै योगीनां प्रत्याहा॥ प्रत्येकं ते भवतुभिः सह शरीरिव सन् नृयानशय्यासनात्रैः स्पर्शोक्ति
 भ्यां सगर्भैः पतितसचनवेद्वा दशांशं शुविशे॥ अशस्तर्धे नृशुचो ध्ययनयजनयो न्यागमैराशुपानीस्वेतांस्त्यक्तोपवासा

विष्णुसूक्तं

१२

नीसगुणोर्ध्वोक्तो हंता मासेचतुर्थे काले हविष्यमन्नमक्षरलवणं अन्नायात् ॥ अन्नं सर्वं धिपूर्वोक्तगोविषये तु हविष्यं शक्नुते लवणं रादि
तमभीयात्मात्रं सत्रेण पूर्वोक्तवृषभे काले वा गोघ्ननाष्टुकि ॥ तदसं कवे सर्वस्वं दद्यात् ॥ अशातिपुत्रसहस्रा इध्वं सर्वं स्वमुच्यते ॥ यस्ते
सोमयागस्तु श्रोत्रियदुर्गतवदुर्दुर्ब्रह्मणस्यागतिपयसं होमधेनुं गभिर्लो कपिछां तासण्यादियुगशाठिनी सत्यासु न हंति
सतु दिमासिकं व्रतं हत्ता गोसहस्रं दद्यात् ॥ इयं वातरथार्थः शाता गोमात्रं हंता कृतकपुनो गोस्मादुतो मासं युगवर्ति येतासु युः
पलायिस्विनीक्षानीहत्वा मसदयं गोमूत्रेण स्नात्वा चतुर्थे काले हविष्यान्नमन्नं गोघ्नो देशयोगे लुगमीरात्रौ वारासता केरवा
घ्रपंकादिभ्यो गाः सरसतश्चुयेत् ॥ श्रोत्रियस्य त्वतिपयसं मत्याहवा त्रिमसंतयै वस्यात् ॥ पूर्वोक्तः कपिला धेनुं दद्यात् ॥ य
द्यज्ञाते अगभिर्लो वातहिते देमासिकं यमोक्तं ॥ गोरातद्वयदा न वस्यात् ॥ कात्यायनोक्तं श्रिवाधिकां ॥ सचननगभगोवधतु दि
गुणमेवं व्रतं ॥ अमत्यावुक्तं यकवधे प्रत्येकव्रतं मस्याः पादं ॥ मत्यावेकस्मिन्सं वधः ॥ रोधनसं वधनादिनिमित्तवदु गोवधे

राम
१२

पिदिगुलमेव ॥ भिषजा भिवमिधोपचारे यमोक्तं तु सर्वत्रायं विशेषः ॥ काष्ठो देवधेसांतपने ॥ लोष्ठो ज्ञाया जापसं ॥ पाषाणात सहेष्टं ॥
व्रततिप्रह्मणभोजनांचेति ॥ सर्वं चैतत्क्षत्रियपादो न ॥ वैश्वेधं ॥ श्रद्धेपादइति ॥ अमत्येकं वर्षे वसेहते हृष्टपादः ॥ द्विवर्षे पादद्वयं ॥
रात्रोरक्षार्थं मुंजरोमनारिकेल्लादिदृढनदा मभिर्विना वधनेपि ॥ अग्निसर्पादिहतेषु न दोषः ॥ तद्वधनान्मृतोपादद्वयं ॥ मत्याव
तस्त्वक्षत्रविट्शूद्रवधे क्रमेण षट्त्रयं ब्रह्महव्रतं ॥ अज्ञानेनाग्निमात्रे वा तस्मिन्त्रये काष्टं क्रमेण ॥ यदा कृषभे कृतं हत्वा
वांशतंदशके क्रमेण दद्यात् ॥ मत्या अमृतमता प्राप्ता एयादिवधे क्रमेण द्वावमास त्रिमास सप्तमास व्रतेः शुद्धिः ॥ अमत्या
दिदिगुलं ॥ वसिष्ठप्राप्त्या वधे षड्विंशं जराधीयन्नवमास व्रतः ॥ अमत्या तथेन ॥ क्षत्रादिप्रतिज्ञामेयं निवारितप्र
ह्मण्यास्विधेयथा हंसामान्योक्तं वांशदि व्रतं ॥ अनुलोमे अयं निवारितविषये त्वाधिक्यमर्थं ॥ यत्तु प्रायश्चित्तं
हयं रासो दद्यात् ॥ गजं हत्वा पंचमी लवणात् ॥ अर्जमेवं वा हत्वा वषट्कारं हत्वा वधमेकं होयनं वा ॥ अहिं हत्वा आयसं

विश्वादिनि० दंडं। लुकं ह्यवात्रिहायनं॥ हंसयेन वकचक्रवाका कात्तजलरच्छल शिरंडितो ह्यवाप्रत्येकं गंदद्यादितितधतिनां
 निधनस्य तु कश्चिदुरगमहिषो एकपि वधे प्रत्येकं सप्त रात्रं॥ मार्जारगोधा कुनखुन कुल मेकुं दुं भजल सर्वशुनां प्र
 त्येकं प्रत्येकं मया वधे त्रिरात्रं॥ हंस वृक वक्राका भ्या विनमयूरकारंड वधु कचन वा क मिभिरको चरधयेनो लूफपारावत शिष्ट भजा
 लपारकु कुट्टनं च व्याघ्रादि ससर्वा रण्यमृगाणां च अमयाय करात्रां अनुक्त प्रायश्चित्तानां अस्मिन्मतां हकात्तस्यादीनां
 सहस्रवधे परमासिक्तं॥ प्रत्येकं वेत्ति विदयात्। शकटसंमितानस्त्रिंशे शक मकुणादिवधे परमासिक्तं॥ प्रत्येकं प्रा
 णायामं॥ अग्निसागे प्रायश्चित्तं श्लोक इयेनाह। लिष्टो मास इयेनेयजतिद्वयं तव हंत द्युतु वेति ह्यस्तन्य द्वे स्यात्परा कस्त
 तदपरिपयो मासमष्टात्रिमासं॥ नास्ति केत त्वमादेव सुनियमशाले प्राकृत्रिरात्रात्परं चैक्यादि कोपवासं त्रिदिनमुपव
 से दिशते ह्येव महे॥ २३॥ पृष्ठे चैव तु ह्यंशरदुपरि चैव ह्यमाउस्यतो भिंसक चैव दशाहे त्रिदिनमुपवसे दादशा

राम
 १३

गोवधं प्रत्याह॥ ब्राह्मी गौ वानि हंताय दिदश सवृषाणां सदाधीः सदत्ता त्रिभोयोषा यशुधः खलु यदि नृपगोता हि गव्या पीत्वा॥ नि
 मासं गोष्ठे शयमानं दनुगतिरल्लेगे प्रदध्याथ विदुर्गोमासं ह्यतिरुष्टं सुविरथया हवे सुदुर्गोता हि ह्यंशु॥ २४॥ अस्यार्थः यस्त
 शानात् ब्राह्मणमात्रस्य गोमात्रं हंता स तु दशगाः सवृषाणां धिरात्रोपवासाद्युचिः॥ क्षत्रमात्रस्य गोमात्रं हंता तु मासं पंचगव्यं
 पिवेत्॥ गोष्ठे शय्यो गोतु गामी प्रताते गंदयात्॥ विश्वमात्रस्य गोमात्रं हंता मासमतिरुष्टं कुयात्॥ तादृक् ह्यदुर्गो हंता न त्प्राजा
 पत्यं॥ मृतकस्य गोवधे येन देव॥ तत्र क्षत्रादि गोवधेषु प्रत्याप्रायश्चित्तेन नोषडं किं विनूतं पंचवदं॥ तदर्थं चैव॥ विषम
 देशे वा सज्जनो सन्नप्यधिना गोमृतो दादशारात्रं पंचगव्यं॥ किं वा॥ जस्ते मासं यवावा सुविरथ सयुगांतर्हि कासे चतुर्थे श्रीयात्रासद
 ये न लवण विरहितं वर्म गोप्रावृतांगं॥ हेता मासत्रये स्यात्सुविरतिपयसं चोत्रियस्याय द्वा हि प्रायोगे सहस्रं वृद्धुण कपि लां य
 जनश्चेत्सरस्रमा॥ २५॥ अस्यार्थः॥ अनंतरं ह्यदुर्गो मस्याहंता चैव हि हंतवपन आर्षो वर्मो प्रतो मासं यवावा वर्तयेत्॥ क्षत्रसंबंधि

विश्वादि

१४

पुनराधानमुदाहरीत्यायदायाश्चेति तस्माच्छुचिसमन्तिहिताधानसं तारकाभे॥२५॥ अस्यार्थे॥ तत्राग्निनाशोदाहशाहपर्यंतं
 अयाश्चाग्नेरिति मंत्रेण पुनराधानं। सत्यानाव होमे तु आदादशाहं मनोज्योतिरिति मंत्रेण ज्य होमः॥ द्वादशाहं स्थलीयाकत्र
 येवाति क्रांतेऽग्निनाशः॥ तत्र यथास्मृद्यैवाह होमादस्याधानं। पक्षान्तरे तु यत्ने॥ तत्र श्लोको॥ पात्राशो दुर्वराश्वाधरा मा
 वैकैकतां बुजं॥ कल्माको रवर वराह भूषको र्वात मृत्तिका॥ शर्करा सिकता सादा समिध स्यतरु सचा॥ यथा लाभं समाकी
 र्यायाश्चेत्यग्निं समुधरेत्॥ तत्र यावत्कालं होमस्तथाव होम इच्छंस्वा पुनराधानमिति॥ आत्मपितृमातृव्ये नानुसूया
 पिपित्रोश्च कामनस्त्यगे त्रे मासिकं गोवधं व्रतं॥ अमृत्या मासं पंचगव्यं शक्या घपेक्षया॥ स घ्रास्त्राया कुल तया वेदस्यागे ये
 वै। चोरा दिव्यतिरिक्तं शरणं गतस्य गोवेदविपुर्वेव अष्टं वराकं। पर्वो धनध्याये चांडालसमीपे न पठेत् विपुः। उक्तपथि
 मधीयात् सत्यं यदेनाशितमित्याक्षेपो पतित चांडालावश्चावणाजिरात्रं जपाभ्यासश्च॥ अमृत्या नैवेदकं रात्रं॥ पशु मंडूक नकु

रा८
१४

नकुचायंत रिते विषमे पित्रिरात्रं ब्रह्मणस्तु। ब्रह्मणा हि संवेधिनः कुं त संमित धान्यस्य श्रीत्यादेर्म स्मै चोर्पे कृमेणाहं छुं वण्मा
 सिकं त्रे मासिकं गोवधं व्रतं चांडूकं यात॥ अमृत्या नै मासिकं मेव॥ कुं भस्म पंचमहस्रपल संमितः क्षत्रियादहेतुः पाद दद्यात्तदे
 व मेव धान्यसमानतां व्रजतादि इत्यस्यान्यस्य च तंडुलोदस्ते ये येन॥ एकवार भोजन प्राप्ते भक्ष्य भोजन पान शय्यासन पुष्पमाला
 पहरेण वृत्रां॥ दिवार पथी सेत्रिरात्रं॥ उर्ध्वं तन्मृत्यानुसारे लोह्यं॥ तथा तुलकाष्ठादि स्ते ये येन मेव त्रिरात्रादि भर्तिस्य ध्याय
 नं च उपपातकलाधारणं चांडूकं नुर्थान्यतमं यथा शक्तिः प्राप्तिः। अमृत्या परिवेत्ता छुं श्रुति छुं ह्येवास्म्यो दां ज्येष्ठाय निवेद्य
 लब्ध्यानुश्रुता मेवोदहेत्॥ मृत्या चेतनमनूतं त्रे मासिकं। कन्या पित्राद्यदत्त विषये तु संवत्सरं छुं॥ सर्वं चेतनं विविक्तकन्यात्
 दातव्यं च कर्त्तव्यं॥ पर्याधातु पयोहितयोश्च यथा ग्रेहाधिपु पतिः प्राजापत्यं ह्येवाचनूदां ज्येष्ठान् दातुं इहेत्॥ दिधीषु पतिस्तुल्यं
 ध्याति छुं ह्येवाकनिष्ठाया स्वादां ज्येष्ठान् दद्यात् अन्यानुदहेत्॥ ज्येष्ठायामनूदायां कनिष्ठान् दातुं इहेत्॥ अग्रे हीधिषुः एवातुदी

विश्वादिभिः धीषु मृताः नास्तिके तु स ह्येवमाजापत्ये धिरमेतः। अथासेतुपपातकं सामान्योक्तं। अग्निनिवेशे तास्य ताभ्यासेपचादं।
 १५ देसादिभिर्न तेन च वर्तनं नास्तिक्यवत्। तेन अकूरव्यवहारमिथाभिरांसिनामयेको पारदार्ये तु वक्ष्यते। स्त्रीगमने हि
 अस्मवायेव कीलसरात्रोच्यते लोकिताग्रो विनिर्देति दैवतं दुकाक्षदभे आश्वत्थाय नोक्तं पशुकल्पेनालभ्य शुद्धः स्या
 त्। यत्तु गार्दभस्त्वमावृत्तौ सकर्मवसलोत्त्रे हितपात्राद्गतसप्तभिः कालस्त्राय सवत्सरेण शुद्धमिति पूर्वोक्तयागसमु
 दितेऽतस्तस्य। श्रोत्रियब्राह्मणक्षत्रवेश्यगुणवद्रापास्व न कलिशिरां बलिरितोक्तं क्रमेण विधेकाहं। अत्यंतव्याप्तिना स्ति
 यांतु ब्राह्मण्यमावकीर्णेषु त्रामुपोष्य गां दधात्। क्षत्रियायां त्रिरात्रमुपोष्य घृतपात्रं दधात्। वेश्यायां त्रितुर्थकालाहारोऽ
 ब्राह्मणभोजनं गोभयोपवसं दधात्। शूद्रायां तु सवत्सरेण उदकं भं दधात्। अशक्तस्य तु यागमात्रं। स्त्रीगमनमृतकामतो
 रेतः शुनो नेरुत यागमात्रं। स्वप्ने च मनुक्तं स्नात्वा कर्मवैयि ता विष्णुन मासितं च जपेत्। इति यतिवनस्थो भवेत्तदे

राम
 १५

हंतुमसे। मासं त्यजेथ वा इतदपि तव तिस्रो मायनं वा ह्युग्मे स्याद्ध्येतुं च दृष्टं सलुभं वति धनी गोच दद्यादिजाया। २४।
 का नास्ति त्वं दशियागे मासद्वयपर्यंतं रुधुं। मासद्वये पूर्णमासचतुष्टयपर्यंतं अति रुधुं। मासचतुष्टये पूर्णमासपर्यंतं
 पराकः। तद्ध्येतुं पर्यंतं मासं पयोधतं। अष्टैश्वर्ये त्रेमासि वं व्रतं कार्यमित्येतन्नास्तिक्ये। प्रमादादश्रियागे तु त्रिरात्रात्
 प्राकृष्टाणामशतं। उध्वं वेदिं शतिदिनपर्यंतं कमुपवासं कुर्यात्। उध्वमासद्वयपर्यंतं त्रिदिनमुपवसेत्। तद्ध्येतुं मद्रूपं
 येत्तु प्राजापत्यं। तद्ध्येयं धान्याप्यमित्येतत्प्रमादे। आलस्येनाश्रियागे तु द्वादशदिनपर्यंतं त्रिदिनमुपवसेत्। द्वादशाहं
 पूर्णमासपर्यंतं द्वादशाहं। मासे पूर्णत्वे द्वादशपर्यंतं मासमुपवसेत्पूयो तदक्षणे वा। अष्टादध्वं च द्वादशपर्यंतं वा द्वादशमासोऽ
 मायनं वा। तद्ध्येतुं मद्रूपं धानिना गेदानं चेति श्लोकद्वयार्थः। तत्तु क्लृप्तमित्यत आह। तत्रायं भवेति वति भवेति
 पुनरिहा द्वादशाहं तथाग्रो होमश्चेन्नास्ति तस्मिन्सहि भवति मनोज्योतिषा द्वादशाहं। याते लिखितं यथास्मृतमथ

विश्वार्थः सैः॥ उर्ध्वं त्वं देवपत्ये दिगुणाभिहसवर्णानुलोम्य कायः स्वाणां पुवतर्धे तदिनरुजिने वृध्वालादिवत्यात् ॥ २६ ॥
 अस्यार्थः॥ अमत्यावेश्यागमने प्राजापत्यं॥ मत्याचेत्स सरात्रं तदकुशोदकं॥ असलधमनेत्पपात्कसामा
 न्योक्तं॥ सकामतः कामाभ्यासविषयं॥ तत्राभ्यासे मासतः प्राग्दिनसंख्यया गुणितं प्रायश्चित्तं कार्यं॥ बृद्धशौ
 भ्यामेपि मासे त्रिंशत्सहस्राण्येवेत्यर्थः॥ मासादूर्ध्वमासगुणितं॥ अष्टौ द्वादशसहस्राणि स्युः॥ तद्दूर्ध्वमष्टगुणितं॥
 अमत्याभ्यासे तु सलत्कृते तु यत्कोक्तं त्रिगुणितं त्रिभिर्दिनैः॥ मासासंचगुणं प्रोक्तं षण्मासे दशधा भवेत्तत्स
 वत्सरात्संचगुणं प्रोक्तं षण्मासे दशधा भवेत्॥ संवत्सरात्संचदशं त्र्यष्टा त्रिंशद्गुणं भवेत्॥ इति षट्त्रिंशन्मते को
 इष्ट्यं॥ यत्तु यमेतत्कुरुत ल्यव्रतं तज्जन्मप्रवृत्तिसानुबन्धाभ्यासविषये पानादेनं॥ अपत्ये सत्तोतादिगुणं॥ सवर्णैरनु

राम
 ७

वपराकत्रयान्वितं॥ तत्रावकीर्णव्रतं द्विजातिसाधारण्यतेर्गर्हस्थपरिग्रहेषणमासकृत्॥ ब्राह्मणस्य पूर्वमासासत्रा
 दिस्त्रीपरिग्रहेसाधारणमासं॥ पंचगव्यादिव्यवस्थितं मंनव्यं॥ प्रायश्चित्तानंतरं सवर्णो मृदां पुनस्तत्तामुपयच्छेत्॥ अमत्या
 चेकमेण प्राजापत्यं तत्सहस्रातिहृत्वेति॥ स्वार्थपाके कोटित्ये शिष्यविरुद्धव्रतलोपे परपाकवृत्ते च सामान्योक्तमेव॥
 कन्याद्वेषेण तु ब्राह्मणादेः सवर्णविषयेकमेण मासिकं द्वे मासिकं त्रै मासिकं चोदायणं॥ अनुलोम्येन द्वेषणेकमेण मासि पदा
 प्राजापत्ये च॥ प्रातिलोम्येन द्वेषणे शरीरं तमहृत्कृत्॥ शूद्रस्य वध एवेति॥ पत्नी पुत्रान्नतडागारा मविक्रये हिस्त्रोषधस्त्री
 भिर्जीवने शूद्रसेवायां हीनजाति सख्ये वसामान्योक्तमेव॥ व्यसने द्वाकसाधिकारे लवणकरणे च॥ अपण्यविक्रये तु ह्य
 रीतः॥ गुडतिलपुष्पमूलफलपक्वान्नविक्रयो सोम्यष्ठकालाक्षालवणमधुमांसतेलक्षारुदधि घृततक्रवमवस्त्राणां के
 राकेसरभूयैतुवश्मान्श्मशस्त्रविक्रये चोदे॥ स्वाधस्त्रिखग्रनक्तं शुक्तिहिगुगुगुलुहरितालमनःशिलां जनगौरिक

विश्वामित्रः
१८

तुर्मासं॥ कनिष्ठायां त्रिमासं॥ अशानेनोद्यो॥ तथैव आत्मण्यसेयं सत्रियविशेषस्तथो॥ आनुलोम्ये तु आत्मण्यस्य सत्रियायां द्युह
वैश्यायां मेकाहं॥ शूद्रायामर्धं॥ क्षत्रियस्य तु तद्वृक्षे शपायमेकाहं शूद्रायामर्धं॥ अशानेनोद्यो॥ तत्र गार्ग्योऽपि सर्वत्र द्विगुणं॥
शूद्रायामर्धं॥ चतुर्थकालेन कर्मभोजनं॥ प्रातिलोम्ये आत्मण्यो सत्रियविद्वत्सुजाताः क्रमेण सतवे देहचो गताः स्युः॥ क्ष
त्रियायां विद्वत्सुजाभ्यामागधक्षतारौ॥ वैश्यायां तु शूद्रादयोगाक॥ प्रायश्चित्तं तु तत्र पुंसो वधएव॥ ब्रह्मणां नासादिकर्तनं॥ प्रा
यश्चित्तं तु वक्ष्यते॥ पाशवत्क्यस्त॥ विषाग्निदापतिगुरुनिजापत्यप्रतापिनी॥ विकर्णकरना सोऽहं॥ सुतागोभिः प्रमापयेद्विनि
काश्चिदधमुक्तवान्॥ किं च॥ चांडालाद्ये हेतो वाप्यशुचिरपि मतः॥ चांडालादिति ह्येष्टे शुद्धसमात्यजे कीचयसहगमनं भोज
नं वापि तत्रैत॥ मत्याभ्यासेति ह्युः शुचिरमतिरुताभ्यां सतस्ते दवाभ्यां ताभ्यामत्यासह्ये दमतिरपि स ह्ये ह्यका
दिजातिः॥ २८॥ अस्यार्थः॥ चांडालो दकसर्पवैद्युत आत्मण्यैः स प्रांत्यजे कीरजकचर्मकारनटबुतडकेवर्तभेदी पक्षि

राम
१८

हतेः यस्तु तद्वा देवा अशुचिः मृतः सहिपुत्रादिरुत चांडालादिति ह्येष्टे शुचिः॥ यदि तेः सह भोजनं तस्वी गमनं वा तजत्र गत्या
भ्यासे अहं ह्येष्टे शुचिः॥ अमत्याभ्यासे ह्युच्यते चांडालाभ्यां॥ मत्या सह इमने पिताभ्यामेव॥ अमत्या सह इमने तु चांडालते दस्तेऽवप
चकपालव्रतवाणिज्यकामतः स्त्रियोगमापराकव्रतमाचरेत्॥ इत्यापस्तबोक्तं॥ दिजातिर्जाह्नवः शुचिः॥ सत्रिया दस्तपा
दपादहानिः॥ चांडालादिषु गभेति तो द्वादशाहो वैतथ्यं॥ मत्या वै दंत छर्तुर्व कनिष्ठाया त्॥ तत्रापि रेतः सेकात्वा कृशजायते
यस्य मेध्यपतितचांडालपुष्कलरजस्वला वध्वलिकुक्कुष्टि कुनरि वसंसृष्टे भोजने ह्युमिति शरीरोक्ते॥ तत्तजान॥ अत्रैव ध्वं॥ चांडाल
रूपभांडखंजलं मत्या मर्धपीत्या विप्रसांतपनं॥ क्षत्रिय ह्युच्यते॥ विशोधं॥ शूद्रः पादुकादित्यापस्तबोक्तं॥ शाने॥ अशाने तु देवलो
कं विरात्रं॥ शूद्रस्य तेका ह्य॥ चांडालाद्यजलाशयेषु कूपवस्तुभिः॥ तत्पुकरिणादिजानुदधं शुचिः॥ अधरक्तजं तं पीता होरात्रं॥
अमत्यानके॥ दिजाभिन्नपशादिशवदुष्टे सजे लं पीता विरात्रं॥ नरशवदुष्टे पत्रात्रं॥ वलाक्तारीतं प्रत्याहा तत्रोप्यत्रैव माताद्य

विष्वाकर्षी

१८

दनमपिबलाकारितेत्तेर्गवादिध्वसमात्रगङ्गावतिष्ठुविरलं चोदतस्ताहिताप्रिरिति। अथार्थे। अस्यभोकाधरयापत्तौकोक्तं विस्व
एमाहा॥ बलाहासीकृतयेतुचंडनें च दस्युभिः। अमुक्तं कारितं कर्मगवादिप्रातिहिंसनं॥ उच्यते मर्जनं वैवतयातस्येव भोजनं॥ रवरो
द्विद्वेराहाणां आमिषस्य चटभक्षणं। तस्त्रीणां च तथा संगताभिः सह भोजनं॥ मासो वितेदिजातो तु प्रायै जापत्यां विरोधनं॥
चोदयलं वा हितायेः पराकमथ वा भवेत्। चोदयलं पराकं च यरेत्सर्वसरोधितः॥ सर्वसरोधिताः शूद्रो मासाध्यायवकं पिबेत्।
मासमात्रो धितः शूद्रः स धूपो देन शुध्यति॥ उर्ध्वं सर्वसरात्कल्पं प्रायश्चित्तं दिजोत्तमैः॥ सर्वसरे स्विभिश्चैव तद्वायमधिगच्छति॥
यत्तु मर्तुं जातिभ्रंशकरं कर्म तेनान्यतममिच्छया। वरेत्सातपनं स धूपं प्रापत्य मतिच्छया॥ संकरापात्रकृत्य सुमासः शोधेत रं द
व॥ मालिनी करलीयेषु तपस्या धावकस्य ह मिति तत्र जातिभ्रंशकरमिति ब्रह्मणस्य सजः स्याद्वातिराभेयमधयोत्तयादि॥
केषां चित्तमर्गसंसा। रवराभोऽप्युदगेत्यादिर्वधस्तसं करीकरणं॥ पञ्चात्रगुहलक्ष्मंतं च क्राशक्तपेक्षां॥ मनुयोगी भवरायुतं॥

राम

१९

लोमेवो व्यभिचारे पुरुषवत्स्त्रीणां प्रायश्चित्तं॥ अन्यत्र तु पापे दध्यालादिवृत्तं दर्धं॥ दधौ शातिका लसरः॥ आपो
उशातूषालः॥ पारदार्यं प्रत्याह॥ विप्रोगच्छेदतो चेत्स मपरवनिताः श्रेष्ठमध्याधमास्तु विधेका द्वात्रिंशमास्या इतमिहतममासा
दिमस्या नृते चैतजराजा धेका धर्मार्थं दपियादि कृते के र्धर्मार्थं च शूद्रो धेका धेवा नृलो मे सुकृत्तमिह हितुणा प्राप्ति लेप्स्यवध
स्यात्॥ २०॥ अथार्थः॥ यदा हि प्राप्ताः सवर्णा पिरात्रियं श्रेष्ठं श्रोत्रियपत्नी गुणवती मध्यमा गुणयुक्ता॥ अधमा जाति
तात्रां भूतुकाले कामतो गच्छेत्तदा तत्र प्रतं लक्ष्मणेन विधेका द्वात्रिंशमास्या वेत दर्धं॥ यदा समानवर्णस्य भार्या
ज्येष्ठ मध्यमाधमाः प्राप्ताः तत्राप्येव॥ इह विषये अनृतो मया यदि गच्छेत्तदा नवषट् त्रिमासं॥ अमत्या सुधे॥ तत्र
वानृतो मया तपश्चतुर्मासिकं॥ अज्ञाने च संधी॥ इति वक्तुमादिशह॥ वैश्यस्तु श्रुतो मया पूर्ववत्सवर्णा सवर्णे
विषये त्वहं॥ अधर्तदक्षकमेण कुर्यात्॥ शेषस्तु॥ शूद्रस्तु सवर्णायामृतो मया गमने अहस्याधे॥ मध्यमार्णवतु

विश्वदाशो

२०

हसि च सकल पातकं तद्दिनं ये त्वाणायामेः शोतेनापरमपिशतवृद्ध्या क्रमात्पातकादि ॥ २१ ॥ अस्यार्थः ॥ यत्र पातकमुपपूर्व उप
पातकमित्यर्थः ॥ तदा द्वात्रिंशत्कीर्णकं तत्सर्वं यदि रहसितं दिशत प्राणायामादिनयेत् ॥ यत्र परंपातकमिति पातकमहापाल
कं तदपि क्रमेण शतवृद्ध्या दिशत त्रिशतवतुः शोतेः नयेदित्यर्थः ॥ तत्रैव प्रायश्चित्तान्तरमाह ॥ रघ्यानां धाः पर्वतुक्ता
पुनिरहं धरहसि अत्र हावेदुर्तयेत्यंतर्जज्ञले विस्त्रिदिनमुपवसेद्गोप्रदानादधीत्येता ॥ यद्वेपोषादिशत्रुपयसि हि निवृत्तशतरा
ज्यंतवहो दिर्विशाला दुर्ता मां भवति पुनिरलं वा एलो नादि मंत्रेः ॥ २२ ॥ अस्यार्थः ॥ यस्तु परे शोते पापः सहित द्वादशा द्वाता तपदुक्ता सुदि
तत्र क्रम्य जुन्ताम विदः त्रयश्चत्वारो वा दश वा पर्वतुक्ता एको वा सर्वधर्म वित्रा ॥ यद्युपातकेशतं पर्वतुक्ता हस्तं महसि दिषु उपपातकेषु पना
शतस्वपु पुखल्या तथा भवेदिति अभ्यस्त पापवयो ॥ अत्र प्रायश्चित्तं चिकित्सु स एषां धेनुं पर्वदे दद्यात् ॥ पातकादिषु प्रायश्चित्ता तु
सारेण दक्षिणा ॥ रहस्ये तर्धर्म विदस्वयमनुतिष्ठेत् ॥ अशक्तपरव्याजे न पृच्छेत् ॥ तत्रा मस्या प्रसहत्या या योगा भरोक्तं निरात्रो

राम

२०

पोषिते ॥ जलांतर्योतेति मय्यक्तं वेतित्वं त्रिजंखापयस्विना गां दद्यात् ॥ यद्वेपवसन्नूतत्रोपवासिदिने रात्रौ जले स्त्रिंशत् पातः लो
किके श्रौलो मयः स्वाहेति मंत्रेण अष्टाद्वतीराज्येन दिशत्यागे दाना द्युक्ते ॥ प्रतिमंत्रं वाष्टाद्वतयो मिलिताश्चत्वारिंशद्वर्ते ॥ गोदा
नत्रा कस्तुमनूक्ता तेषां उश प्राणायामानुसमनुतिष्ठेत् ॥ तच्च सुरापानादिष्वपीति गौतमः ॥ किं वा ॥ कुश्मांडी क्षेपिः सुरापानं वति
पुनिरधीराज्यहोमैस्त्रिंशत्स्वर्णं स्तेयीत धैकादशभिरपि जपैः सर्वसु इत्यवारि ॥ दिर्विशाला त्रिशत्रा पुनिरधुगुरुतत्पीजये
त्पौरुषवीजं वा द्वाष्टपावमानं ॥ सकलवृजिनतः शाकला द्वाष्टु विस्त्रात् ॥ २३ ॥ अस्यार्थः ॥ अमत्या सुरापयश्च त्रिशत्रोपोषितः कुरमा
उदृष्टाभिरनुष्टुप्य देवा देव हेडनं प्रित्यादिभिः श्वत्वारिंशदाज्या द्वातिभिः शुभं गारुतये पृष्ट्याः सकलानगोडी माध्व्योः पात्रा दृते ॥
अमत्या स्वर्णहारी त्रिशत्रोपोषितः जलमध्ये नमस्ते रुद्रमन्यव इति शतरुद्रियस्य जपेरे कादशावृतेः शुचिः ॥ अमत्या गुरुतत्पग
स्तु त्रिशत्रोपोषितः पुरुषसूक्ता चत्वारिंशजपे गोदाना द्युक्ते ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ तथा हविष्यानतमं ह इति वा ॥ सहस्त्रं वा

विष्वादि

२९

वेति सूक्तानामन्यतमषोडशाहस्याजपेत्तमासे पूर्णेशुचिरिति मनुः॥ यत्तु यत्किंचिदमिति॥ अलोयल इति वा॥ इति अष्टमर्थः
द्वितीयकालेषु जपलपासास्तुर्वपापाद्युचिः॥ अष्टपावमानीरभ्यसन् विष्वादिशमेगोत्तुमीकामकृतादभ्यस्ता महापातका
समुक्षिता वा शुचिः॥ तथा शाकलादेव कृतं सेतस इत्येवमेव राज्य होमान् कामकृता महापातका युचिः॥ इति वा शेषः॥ अ
थोवादिश्यतं ये सथ शतमविलं ब्रह्महत्यादिपापाजलाशुद्धये चि संधिस्थपि शुचि मतिमाने कविं शस्य होभिः सर्व
स्मात्प्रातिपापाह्वीतुश्चिरलं तजपेन्द्वादशाहे सताहेतुपवासादिह च निशियवागुप्रत्यसुभुक्तिः॥ ३२॥ अस्यार्थः
यस्तु मया ब्रह्महत्यादि महापातकी समावीदि शौग वास्मातः शुचिः॥ जला ते किं भवस्त्रासस्यो भिमुखा उपविश्या कृतं
वेति सूक्तं प्रति संधं शतपरिमितं राजस्वानक्षत्रवृद्धं दर्शने यवागुप्रसृष्टा वर्तते ते कविं शतिरात्रात्तुः॥ द्वादशाहोद
तिपातकी॥ सप्ताहो नृपातकी शुचिरिति बोधायनः॥ यत्तु याज्ञवल्क्योक्तं॥ निशायां वादिवायुपिय दशानकृतं

राम
२९

प्रकीर्णशेषस्तु॥ यज्ञोपवीतमृते मत्यान्त्रा घस्मरे गायत्र्या अष्टरातं॥ भोजने तपवासा॥ अमत्यानुपिवतो मेहाभ्येव पुजतो जपवी
तिनः॥ प्राणायामत्रयं षट्कं नक्तं वारं विनये क्रमात्॥ शुक्लाचारव्यो ह्यतेन नमः स्वाहा सुकारवे लस्मातः प्राणायामाश्चुचिः॥ अम
त्याहुस्मानमधः॥ तथा हि स्वस्ती गमने तरो ह्युपानगमने येयं॥ सा साहसरो ह्यरो हरो तु द्वियुगं॥ एतं बुद्धं स्युः सत्यविप्रनिर्जित्य वा
दतः॥ वाससावधापादेन वस्पृष्टा सद्यः प्रसाधादि नश्रीयात्॥ विप्रदंडो धमे ह्युत्थति ह्योति पातने॥ स धाति रुष्टो स्तुष्टा
ते ह्यो भ्यंतर शोणिते॥ अस्तु शरीरमालोत्सर्गे यदिः स्वागागो स्पृशत्॥ तत्तु मे हेनदी प्रायेत्या कृत्स्नातक प्रतले पेतु पवसे
त्॥ घने सति पंच महायज्ञा करणेशक्त्यल्लुद्धाधी॥ पर्वणि श्रौताग्नि अनुपस्थाने कृतोस्त्री अगमे येवं॥ नित्यस्नाना करणे
निजजपो पवासा योऽं शुचिः॥ एकपत्तैवेव मय पतिं दाने वा चने च प्राजापत्यो॥ परस्मै ह्यनुर्दशने उपोष्य धनुर्दधात्॥
भार्या न धनलाभे विप्रकरणे प्रत्येकं वत्सरव्रतमिति॥ सर्वस्य तु पूर्वोक्तस्य रहस्ये प्रायश्चित्तमाह॥ यदा यथा पर्वरं

विश्वदशी

२२

वेनसश्चेदनुनपतितदासर्वपापक्षयार्थः॥ कुर्याद्धीमन्मुरारः स्मरणद्विदिनेतद्वनंवाविदध्यादेकादश्यादिपूर्वतिथिषुपर
मिदंमंगलं सर्वगुह्यं॥ ३३॥ अस्यार्थः॥ प्रायश्चित्तं गुरुत्वं गुरुणित्थं धुल्युन्येन सिमार्तमेतदिति मंतरमाह॥ पौराणं त्वेतस
श्चेदनुनपतितदासर्वपापक्षयार्थः॥ कुर्याद्धीमन्मुरारेऽस्मरणमिति॥ उक्तं विष्णुपुराणे॥ हतोपोपेतुतापो वेयस्य पुंसः प्रजाय
ते॥ प्रायश्चित्तं तु तस्येव हरिस्तस्मरणं परमिति॥ अनुतापे तु स्मरणे स्मरणे एति न स्यादित्यर्थः॥ अनुदिनं तदिति॥ उक्तं हि
त्रैव॥ प्रायश्चित्तान्यशेषाणि तपः कर्मोत्तिका निवे॥ पानितेषामशेषाणां लक्षानुस्मरणं परमिति॥ तत्राप्यशक्त्येतत्रा
ह॥ अर्तवाविदध्यादेकादश्यादिपूर्वतिथिपरमिदं मंगलं सर्वगुह्यं॥ प्रतिदिनं स्मरणं शक्तौ पक्षयोस्तु भयोरोपरकादश्यां
मुपवासादिभूतजन्माद्यं म्यादिपूर्वत्वात् तत्रैकपाद॥ इदं तु परमंगलं सर्वेषु प्रायश्चित्तेषु गुह्यं॥ उक्तं हि स्मृत्यंतरे॥ एकादशे दि
ये पापं यद्दत्तं भवति प्रभो॥ एकादशमुपवासेन तत्सर्वं प्रविलीयते॥ पातकेषु यदल्पेषु महत्सु तु विशेषतः॥ ६॥ विद्वेषी वि

राम

२२

सुपादोऽमः कस्तन्मूर्ध्नि नधारयेदिति॥ तन्वंपूर्वनिबंधि पिर्यदुदितं मन्वादिशास्त्रस्य तद्वर्तमानं विशालमिच्छलमतस्त
त्तथ्यसूत्रोपमं॥ विश्वदशीमिदं लतं सुलति न स्नातप्यष्ट्यामितं पश्यंत्यपि चारिणः कृतधियः यद्दुष्टं तत्सर्वमानं
खलु॥ ३४॥ ॥ ६५॥ ॥ इति श्रीगीतार्थप्रदीपश्रीमदाचार्यद्विर्यसुतकविकांतसरस्वतीरिनिविश्वदशीरयः
धर्मशास्त्रसारे विवरणे प्रायश्चित्तकांडस्तोत्रोपायः समाप्तः॥ ६५॥ ॥ ६६॥ ॥ ६७॥ ॥ ६८॥ श्री
॥ श्रीरामचंद्रजयति॥ ६९॥ ॥ ७०॥ ॥ श्री॥ ॥ ७१॥ ॥ श्री॥ ७२॥ ॥ श्री॥ ७३॥ ॥ ७४॥ ७५॥ ७६॥ ७७॥ ७८॥ ७९॥ ८०॥

विश्वादि
२४

इति दिवर्षे दुतव हसलिलं संस्थिते नाम्निवे धर्मे ले निह्य सपिडं त्रिदिनमपि सवेदधर्मे ले विवेर्षी ॥ १९ ॥ संसर्गे हाति सुत्यो भवेति
 हि समयोत्पूर्वशेषेषु धिस्तद्वस्तुया अहस्ये एरुजनिमरणे ये कजात्यातये श्रित्वा एकत्रैकानिशां सेपतति दिन युगायामशेषे
 त्रिराध्यामातु नशेषितु श्वे मृतिरनुकदिने वैपरीत्ये त्रिकालात् ॥ १० ॥ रात्रौ पूर्वो ज्योश्चेदनुजनिमरणं प्राग्दिने न तृतीये त्वां
 शोखादुत्तरमिहानिमतमृतुर्ध्वं पुराष्टादशा मात् ॥ शुद्धिस्त्वेको न विंशदिनमथ दिवसो विंशतिस्तत्र रात्रं तत्संगे स्पृष्टं
 गे सपटमभिमतं स्नानमूर्ध्वधिया च ॥ ११ ॥ सुहीनो दक्याधीश्वर बलिभुजां सोपवासं सुधीश्चेत्स्पृष्ट्वा स्नात्स जात्यातमिह स
 लदधी स्नानमेवाशु कुर्यात् ॥ स्पृष्ट्वा देक्यां सरोगां यदि पुनरप रं स्नानं षड्द्विवारं कुर्यात् शुभा भवेत्स निजवसनपरित्यागतः
 स्रुतिका च ॥ १२ ॥ नाशे पूर्वत्र गये स्नपनमप्यदहेत्पूर्ववत्तत्पुनः स्यात्कुभां भोभिः स गये र्दिजशुचिवसनैः पुण्यमंत्रैः पूजितं ॥ राम
 शुद्धिर्विप्रेदशा हातु क्षितिभुजी पुनर्वा दशा हातु वैश्ये पक्षा षड्दुतमासा कचिदुचितरते वैश्ये वंदा पिठु धिः ॥ १४ ॥ खत्रो हादि

राम
२४

रिष्ठा कटस्ततिरितरास्य प्रयाणादिरेव श्राद्धं वेदशास्त्रं चितिर समीक्षने स्यादिति ये चतुर्थे ॥ सद्यः प्रेतो न्यशावे स च हृदगने धुति
 भेदे स्त्रिया स्यात् वष्टपात्राये जनानां मपि दशसहितं त्रिंशता वा ॥ १५ ॥ या विधा पूर्वतिथ्या स्नाय समय समय समयतः प्रस्यु
 र्नुतं स्त्रिभिस्तां प्रकुः सर्वमृता हेतिथिमापि सकला केचिदन्ये पशुछे ॥ दर्शपूर्वप्रहारे पिरत्तलुति सदिता पिडु यज्ञोपरात्ये ए भो सामे
 प्यनये रिव भवति परत्रे तिसां प्रे वि शेषः ॥ १६ ॥ शालो मास भये हयदिन हि विदितं तर्हितं तत्र दर्शे स्यादुत्ताते तु मासे यदि विदितम्
 हस्तद्वे नमर्षी शीर्षी ॥ माघे वा प्रस्थितस्या हय मनव गतं तर्हितं स्याद्वयं ये स्थाने ते न वे अरु वति तप हतो ते न वा स्रुतु दे ॥ १७ ॥
 इति रव कल निबधेः सर्वधर्मां ग मते धरि बल तिथिषु यस्मा त्रिणय स्त्वेव तस्मात् ॥ सति रिक विक्रान्ते श्री महादिस रनो जय
 निमित्त सरस्या त्वा समुद्रं समुद्र ॥ १८ ॥ श्री ॥ १९ ॥ ॥ २० ॥ ॥ २१ ॥ श्री ॥ २२ ॥ ॥ २३ ॥ ॥ २४ ॥ ॥ २५ ॥ ॥ २६ ॥ ॥ २७ ॥ ॥ २८ ॥ ॥ २९ ॥ ॥ ३० ॥

विष्वादिर्ः

२५

विज्ञानेश्वरः॥संपूर्णकादशीयानभवतिपरतःसासमावासमावासास्तिवाच्यंजतिहारीदनंद्वादशीसापिचोर्ध्वं।सर्वकु
र्युपरस्तादुपवसनमथसदृशानोर्ध्वमेतिप्राक्प्रदत्तायामुपवसतुजनापूर्वमन्येतुसर्वे॥१॥यद्येषापूर्वविधाभवतिवपरतःसास
मावासमावासर्वैक्युद्धितीयामथहारीदिवसाःपूर्वविधोपपायात्॥द्वादश्यांसात्रिष्टय्यदिभवतिपरमोक्षितःपूर्वमन्येद्यदातचोर्ध्वप
रमुपरिभवेतत्रसर्वपरस्तात्॥२॥एवविधाथवासानेभवतिपरतोद्वादशीसापिचोर्ध्वंकुर्यात्तत्रोपरिष्टान्मुमिजननिकरःपूर्वमन्ये
चसर्वे॥विधाप्रातर्दशम्याकृद्विनिमथन्द्वादशीरात्रिशेषेसर्वःपूर्वतदानीमुपवसतुमनःप्रीतयेकेशवरया॥३॥अधामि
त्रादशम्याकंचिदपिचततोद्वेधमेकादशीयंप्रत्येकंचत्रिधासोपुनरपिसमतान्यूननाधिक्ययोगात्॥पक्षाःप्रत्येकंषुत्राः
पुनरपिषडमीद्वादशीन्यूनताद्यैःसंबंधादेवमष्टादशखलुमिलिताःकल्पनाःसंभवति॥४॥तत्रोदाहरणं॥२५॥

राम
२५

संक्रांतिःपक्षिणीस्यात्सतिषुचविषुवेवोत्तरपक्षिणेचप्रागूर्ध्वंथानुपूर्व्यादशखलुघटिकाविंशतिस्त्रिंशदग्याःसाचेदत्रोति
शीथेहीरपदषडशीत्यादिरहोक्रमात्स्यादंताद्योत्पन्ननाडीग्रहणवदयनेरात्रिमध्यप्रशस्ते॥५॥अथाशौचविनियमः॥अधिमसिदश
हातुपनयनयुजातस्त्रिंशत्रादेकोहेजमनःस्वस्वशरिहनुपरंशुधिराप्त्यपाते॥सद्यःप्राग्दत्तजातेरपरितुनिशयोर्थतुचोऽ
त्रात्रिरात्रापित्रोर्भित्यंदशाहात्प्रतिलुतिदहनेत्त्रिदेश्यात्रिरात्रं॥६॥प्रेतस्त्रीणांपितृविषदिभवेसोदराणांमृतायांपित्रोःस्वस्या
पिमातुःसहस्रविचमृतेपक्षिणीतस्त्रियास्यात्॥श्वश्रूयैवेतदीशोपयथितसदनेपुत्रपुत्र्याःस्त्रिरात्रंनशेस्तोमिश्राहःशु
रविधिकरणेकंचक्रापापुराश्रु॥७॥पित्रोर्हरपिदेशमरणमवगतंचेदशाहेतदंशकैवित्त्राद्देशाहंवाहिरथपरतःश्वश्रू
त्रंत्रिमासे॥षण्मासपक्षिणीस्यादहरथनवमात्माकपरस्तानमात्रेनेतद्वाप्रादिसंस्त्रज्वलनविषमृतेःसंस्त्रितानांधियात्वे
त्॥८॥गर्भस्त्रावेतुमासेसहसमदिवसेशुधिरासेसमासात्मातुःपित्रादिषुस्यात्त्रिभिरथदिवसेःपंचमेचैवषष्ठेनस्य

२६

५५८ द्वादशोद्वाहृतदापूर्वः॥ ५५९ पतसाउत्तरा॥ ५६० द्वादशोद्वाहृतदापूर्वः॥ ५६१ पतसाउत्तरा॥
५६२ द्वादशोद्वाहृतदापूर्वः॥ ५६३ पतसाउत्तरा॥ ५६४ द्वादशोद्वाहृतदापूर्वः॥ ५६५ पतसाउत्तरा॥
५६६ द्वादशोद्वाहृतदापूर्वः॥ ५६७ पतसाउत्तरा॥ ५६८ द्वादशोद्वाहृतदापूर्वः॥ ५६९ पतसाउत्तरा॥

राम

24

१०७
७

॥ विश्वादेर्प्रायश्चित्ताध्यायः समाप्तः श्रीशारदेजयति ॥ श्रीरामजयराम ॥ ०

११५

१०७

✓

✓